BİBLİYOGRAFYA :

Gazzâlî, *İḥyâ'*, I, 1-4; IV, 302-310, 435-448; a.mlf., *el-Müstaṣfâ*, Bulak 1324, I, 3-4; Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, *el-Emedü'l-aḳṣâ*, Hacı Selim Ağa Ktp., nr. 499, vr.122ᵃ⁻ᵇ; İbn İzârî, *el-Beyânü'l-muġrib*, s. 59-60; İbn Teymiyye, *Mecmû'u fetâvâ*, VI, 54; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, XIX, 323, 330-334, 340-346; Yâfiî, *Mir'âtü'l-cenân*, III, 180; *Keşfü'ẓ-ẓunûn*, I, 23-24; Muhibbî, *Ḫulâṣatü'l-eser*, III, 69; Zebîdî, *İtḥâfü's-sâde*, I, 2-53; Mustafa Sabri Efendi, *Mevḳıfü'l-'aḳl ve'l-'ilm*, Beyrut 1401/1981, I, 266-270; Wensinck, *Bar Hebraeus's Book of the Dove*, Leiden 1919, s. XVI vd.; I. Goldziher, *Le dogme et la loi de l'Islam* (trc. Félix Arin), Paris 1920, s. 151; Brockelmann, *GAL*, I, 422; *Suppl.*, I, 748-749; M. Asin Palacios, "Contacts de la spritualité musulmane et de la spritualité christienne", *L'Islam et l'occident*, Paris 1947, s. 71; M. Bouyges, *Essai de chronologie des oeuvres de al-Ghazali* (ed. M. Allard), Beyrouths 1959, s. 42; Abdurrahman Bedevî, *Mü'ellefâtü'l-Ġazzâlî*, Küveyt 1977, s. 98-125; Manzoor-Abdul Waheed Khan, *Islam and the Modern Age*, New Delhi 1982, XIII/3, s. 184-190; Y. M. Nawabi, *A Bibliography of Iran*, Tehran 1984, VI, 727-750; M. T. d'Alverny, "Al-Ghazzali dans l'occident latin", *Un tirait d'union entre l'orient et l'occident: Al-Ghazzali et Ibn Maimoun*, Agadir 1985, s. 131-132; Abdülkerîm Sürûş, "Muḳārene beyne'l-meḥacceti'l-beyżâ' ve İḥyâ'i 'ulûmi'd-dîn", *Mecelletü'l-'ulûmi'l-insâniyye li'l-Cumhûriyyeti'l-İslâmiyyeti'l-Îrâniyye*, II/1-2, Tahran 1990, s. 13-57; a.mlf., "İḥyâ'ü 'ulûmi'd-dîn", *DMBİ*, VII, 136-152; M. Yaşar Kandemir, "Irâkī, Zeynüddin", *DİA*, XIX, 118-119.

MUSTAFA ÇAĞRICI

İKĀ'

(الإيقاع)

Türk mûsikisinde bir terim.

Sözlükte "yapma, yaptırma, meydana getirme, oluşturma" anlamlarına gelen kelime, bir mûsiki terimi olarak batı müziğindeki "ritim" karşılığında kullanılmıştır. Türk mûsikisinin nağmeyle (melodi) beraber iki ana unsurunu teşkil eder. Günümüz Türk mûsikisi terminolojisinde genellikle **düzüm** yanında az da olsa **tartım** kelimesiyle de ifade edilmektedir. "Zaman içinde uygunluk" olarak özetlenebilen **îkā'**, "zamanın muntazam nisbetler içinde müddetlere ayrılması" veya "zamanın muntazam nisbetli müddetlerinden düzenlenmiş vuruş takımları" diye tanımlanabilir.

Klasik nazariyat kitaplarının hemen hepsinde îkā' konusu ayrı bir bölüm olarak ele alınmıştır. Fârâbî, *Kitâbü İḥṣâ'i'l-îḳā'ât* adlı eserinde îkāı "nağmelerin belli zaman süreleri içerisinde nakledilmesi", Safiyyüddin Abdülmü'min el-Urmevî *Kitâbü'l-Edvâr*'da ve Abdülkādir-i Merâgī *Maḳāṣıdü'l-elḥân*'da "aralarında kalıplaşmış çeşitli zaman dilimleri bulunan vuruşların toplamı" şeklinde tarif etmişlerdir. Bu durumda îkā', ölçünün iç bölümlenişiyle ilgili bir özellik olup bir usulü meydana getiren çeşitli zaman parçalarının birbirine uygun ve düzenli bir tarzda, fakat muhtelif şekillerde bölünmesiyle oluşan tertiplerdir. Bu sebeple bir mûsiki eserinde usul hiç değiştirilmeden çeşitli îkā'lar yapılabilir. Meselâ bir ikilik nota kıymetini, olduğu gibi bırakmak veya iki dörtlüğe, yahut bir dörtlük ve iki sekizliğe ayırmak ya da bunun tam aksini yaparak bu bölünmeyi daha pek çok şekillerde oluşturmak mümkündür. Böylece aynı süre içinde çok çeşitli îkā'lar meydana getirilmiş olacaktır. Eski nazariyat kitaplarında îkā' konusu anlatılırken kullanılan "devir" kelimesinin günümüzdeki "ölçü"nün karşılığı olduğunu da belirtmek gerekir.

İkāın zaman zaman "usul" anlamında kullanılması doğru değildir. Zira îkā' ve usul birbiriyle ilgili olmakla beraber ayrı ayrı mefhumlardır. Gerek îkā' gerekse usul zaman yönünden aynı esaslara dayanırsa da aralarında önemli farklar mevcuttur. Usul muhtelif îkā'ların oluşturduğu, birbirine eşit veya eşit olmayan, fakat mutlaka kuvvetli, yarı kuvvetli ve zayıf zamanları ihtiva eden, kalıp halinde tesbit edilmiş ve mûsiki eseri boyunca aynen tekrar edilen vuruşlar grubudur. Diğer bir ifadeyle usul bir mûsiki eserinin eşit süreli ve belli vuruşlu bölümleridir. Eserin bütününü eşit sürelere ayıran bu bölümler, başka bir usule geçki yapılmadığı takdirde o eserin sonuna kadar geçerli olup hiç değişmez. Buradaki "eşit süreli bölüm" ifadesinden usulün yapısı değil eserin bütünü kastedilmektedir. Îkāın ise eşit süreli olması şart değildir. Eserin her ölçüsünde farklı bir veya daha çok îkā' oluşabildiği gibi bir ölçünün yarısında, tamamında, bir buçuk veya iki ölçüde yahut karışık bir şekilde meydana gelebilir. Ayrıca usul, her zaman bir ölçüde başlayıp bitme özelliğinde ve zorunluluğunda olduğu gibi usulün kuvvetli, yarı kuvvetli ve hafif zamanları daima aynı vuruşlardadır. Îkā'da ise îkāın tertip şekline göre bunlar değişebilir. Aralarındaki bu farklılıklara rağmen îkā' ile usul bir noktada birleşir. Bir eserde melodik yapı o eserin usulünün vuruş kıymetlerini aynen resmediyorsa orada usul aynı zamanda îkā' durumundadır. Fakat böyle bir durum da nağmeye kısıtlayıcılık ve monotonluk getireceğinden genellikle sadece bir iki ölçü devam edebilir.

Îkā' en güzel şekilleriyle kâr, beste, semâi gibi büyük formların terennüm bölümlerinde takip edilir. Daha çok büyük usullerle ölçülmüş bu tür eserlerin terennümlerinde bestekârlar, usul içerisinde oluşturdukları çeşitli îkā'larla zarif melodi örgüleri meydana getirmişlerdir.

BİBLİYOGRAFYA :

Fârâbî, *Kitâbü İḥṣâ'i'l-îḳā'ât*, Manisa İl Halk Ktp., nr. 1705, vr. 60ᵃ; Safiyyüddin el-Urmevî, *Kitâbü'l-Edvâr*, Nuruosmaniye Ktp., nr. 3653/I, vr. 37ᵃ; Abdülkādir-i Merâgī, *Maḳāṣıdü'l-elḥân* (nşr. Taki Bînîş), Tahran 1977, s. 89; Hızır b. Abdullah, *Kitâbü'l-Edvâr*, TSMK, Revan Köşkü, nr. 1728, vr. 36ᵃ; Ali Şah b. Hacı Büke, *Muḳaddimetü'l-uṣûl*, Süleymaniye Ktp., Hâlis Efendi, nr. 2463, vr. 31ᵇ, 76ᵃ; Subhi Ezgi, *Nazarî-Amelî Türk Musikisi*, İstanbul 1935, II, 1-5; Mahmut Ragıp Gazimihal, *Musıki Sözlüğü*, İstanbul 1961, s. 215; M. Ekrem Karadeniz, *Türk Mûsikîsinin Nazariye ve Esasları*, Ankara 1983, s. 30; Özkan, *TMNU*, s. 561; H. Sâdeddin Arel, *Türk Mûsıkîsi Nazariyatı Dersleri*, Ankara 1991, s. 65-72.

İSMAİL HAKKI ÖZKAN

İKĀB

(العقاب)

Kâfirlere ve ilâhî emirlere uymayan kimselere verilen ceza anlamında bir terim.

Sözlükte "bir şeyin arkasından gelmek, yerine geçmek" mânasına gelen **akb** kökünden türemiş bir kelime olup "yapılan kötü işlerin ardından gelen ceza" demektir. Terim olarak "ilâhî emirlere uymayanlara dünyada, âhirette veya her iki yerde verilen ceza" diye tanımlanabilir. İkāb Kur'an'da "ceza" anlamında kullanılan azap, be's, ricz gibi kelimelerle yakın anlamlı, imana ve sâlih amele mükâfat olarak verilen sevap ve ecirle de karşıt anlamlı bir terimdir.

On dokuz âyette yer alan ikāb kelimesi üç âyette yalın olarak, on üç yerde "şedîdü'l-ikāb", iki yerde "serîu'l-ikāb" ve bir yerde "zû ikābin elîm" şeklinde geçer. Âyetlerde ikābın bazan genel bir uyarı olduğuna işaret edilir, bazan da niteliği ve kimleri kapsadığı konusunda bilgi verilir. Müfessirler azabın şiddetli ve acıklı oluşunun sebebini şöyle açıklamışlardı: İlâhî emirler hem Allah'ın hem de yaratıkların hukukunu gözetmek amacı taşıdığından bunlara aykırı davranmak büyük bir suç teşkil eder. Bundan dolayı ilâhî adalet buyruklara uymayanlara hak ettikleri cezanın verilmesini gerektirir. Kur'an'ın bütünü dikkate alındığında günahkârları bağışlamaya yönelik âyetlerin daha çok olduğu, ancak inkâr yahut isyanda

ısrar edenlere gerekli cezanın verileceği anlaşılır. İlâhî azabın hızlı olması, âhirette suçluların cezalandırılması konusunda gecikme ve oyalanma gibi hususların vuku bulmayacağı şeklinde anlaşılmıştır.

İkābla ilgili âyetlerde kimlerin azaba uğrayacağı da belirtilmektedir. Bunları üç grupta ele almak mümkündür. **a)** Peygamberlerin tebligatına karşı çıkanlar (er-Ra'd 13/32), onları yalanlayanlar (Sâd 38/14) ve davetlerini engellemeye çalışıp hak yerine bâtılı koymak için çaba sarfedenler (el-Mü'min 40/5), kendilerine âyetler geldikten sonra onları değiştirmeye kalkışanlar (el-Bakara 2/211). Bu tür âyetlerde geçmişteki topluluklar örnek gösterilerek Hz. Muhammed'e karşı çıkanların da aynı âkıbete uğrayacağına işaret edilir. **b)** Allah'ın koyduğu sembollere, haram aya, kurbana ve Kâbe'ye yönelenlere saygısızlık gösterenler, iyilik ve takvâda değil günah ve düşmanlıkta yardımlaşanlar (el-Mâide 5/2). **c)** Allah'a ve Resulü'ne karşı gelenler (el-Haşr 59/4). İlâhî ikābı gerektirecek karşı gelme ise pervasızca tavır takınma, isyanda ısrar etme ve tövbeye yaklaşmayıp günahı sürdürme şeklinde yorumlanmıştır.

İkāb kelimesi "cezalandırma" ve "ilâhî azap" anlamında hadislerde de geçer. Hz. Peygamber, korkulu rüya gören bir kimsenin uyandığında ilâhî gazap ve ikābdan, insanların şerrinden ve şeytanın tahriklerinden Allah'a sığınmasını tavsiye etmiş (Tirmizî, "Daʿavât", 93; Nesâî, "İstiʿâẕe", 62), iyiliği emredip kötülükten sakındırmanın ihmal edilmesi halinde ilâhî ikābın vuku bulacağı uyarısında bulunmuş (*Müsned*, IV, 361; Tirmizî, "Fiten", 9), toplumda ribâ ve zinanın yaygınlaşmasının ilâhî ikābı celbedeceğini haber vermiş (*Müsned*, I, 402) ve kendisi dualarında ilâhî ikābdan daima Allah'a sığınmıştır (*el-Muvaṭṭaʾ*, "Şaʿr", 9). İkābın çeşitleri, kapsamı, safhaları ve ebedîliği gibi konular kelâm ilminde tartışılmıştır (bk. **AZAP**).

BİBLİYOGRAFYA :

Cevherî, *eṣ-Ṣıḥâḥ*, "ʿaḳb" md.; Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "ʿaḳb" md.; *Lisânü'l-ʿArab*, "ʿaḳb" md.; Ebü'l-Bekā, *el-Külliyyât*, "ʿiḳāb" md.; Wensinck, *el-Muʿcem*, "ʿaḳb" md.; M. F. Abdülbâki, *el-Muʿcem*, "ʿaḳb" md.; *el-Muvaṭṭaʾ*, "Şaʿr", 9; *Müsned*, I, 402; IV, 361; Buhârî, "Aḥkâm", 49, "Bedʾü'l-ḫalḳ", 12; Tirmizî, "Daʿavât", 93, "Fiten", 9, "Tefsîr", 21; Nesâî, "İstiʿâẕe", 62; Taberî, *Câmiʿu'l-beyân*, Beyrut 1408/1987, VI, 84-85; XI, 26; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîḥu'l-ġayb*, XIV, 13; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Ḳurʾân*, Beyrut 1388/1969, I, 349; IV, 70; İzzeddin Belîk, *Mevâzînü'l-Ḳurʾâni'l-Kerîm*, Beyrut 1403/1984, s. 81-164.

 İLYAS ÜZÜM

İKĀLE
(الإقالة)

Bağlayıcı ve feshi kabil bir akdi bozmayı konu edinen akid.

Sözlükte **ikāle** "bir şeyi gidermek, ortadan kaldırmak" anlamına gelir. Bir satım akdinin, ahid veya biatın taraflarca bozulması bağlamında kullanılan kelime, fıkıh literatüründe bağlayıcı ve feshi kabil bir akdin tarafların karşılıklı rızâsıyla ortadan kaldırılmasını ifade eder. Kur'an'da yer almayan ikāle kelimesi hadislerde genellikle iki anlamda kullanılmıştır. Bunlardan birincisi, dinî-siyasî bir bağlılık anlaşması niteliğinde olan biatın geri alınması (*el-Muvaṭṭaʾ*, "Medîne", 4; *Müsned*, III, 306, 307, 325, 392; Buhârî, "Medîne", 10; "Aḥkâm", 45, 47; Müslim, "Müsâfirîn", 278, "Ḥac", 489), diğeri de satıcının alıcıyla anlaşarak aralarında yaptıkları satım akdini bozmalarıdır (*el-Muvaṭṭaʾ*, "Büyûʿ", 1; Müslim, "Büyûʿ", 45; İbn Mâce, "Rühûn", 17). Hz. Peygamber'in, satıcının pişman olmasıyla müşterinin bunu dikkate alıp akdin bozulmasına yanaşmasını teşvik ettiği hadisinde (İbn Mâce, "Ticârât", 26; Ebû Dâvûd, "Büyûʿ", 54) ikāleyi kullanmasının, kelimenin bu hukukî işleme isim olarak verilmesinde etkili olduğu ve ikālenin buradaki kullanımından itibaren terim anlamı kazanmaya başladığı söylenebilir. İslâm hukuk literatüründe özel borç ilişkilerinin en önemli kaynağı olan akidler ayrı ad ve başlıklar altında incelenmiş, ikāle de bütün akidler için model olarak kabul edilen bey' akdi içinde geniş şekilde ele alınmıştır.

İkāle, fesih gibi akde dayalı borç ilişkisini sona erdiren sebeplerden biri olmakla birlikte kuruluşu için iki tarafın karşılıklı iradesine ihtiyaç duyulması bakımından fesihten ayrılır ve bu yönüyle bir akid özelliği taşır. İkālenin feshe benzer bozucu yenilik doğurucu bir etkiye sahip olması bir akid sayılmasına engel teşkil etmediği gibi bu akdin feshe benzer hukukî sonuçlar doğurması da fesih sayılmasını gerektirmez. Her fesih bir ikāle değilse de her ikāle aynı zamanda bir fesihtir. Bu iki özelliği sebebiyle ikālenin akid mi fesih mi olduğu hususunda fukaha arasında görüş ayrılığı ortaya çıkmıştır. **1.** İkāle, gerek taraflar gerekse üçüncü kişiler açısından fesih niteliğinde bir işlemdir. Bu görüş Şâfiîler, Hanbelîler ve Hanefîler'den Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî ile Züfer b. Hüzeyl'e aittir. Adı geçen âlimler, lafzî bir yorum yaparak ikālenin Arap dilinde "bir şeyin ortadan kaldırılması" anlamında kullanıldığını, dolayısıyla bir akdin ortadan kaldırılmasının onun feshedilmesi demek olduğunu ileri sürmüş, bir işlemin, kendisi için kullanılan terimin ifade ettiği anlamın dışına taşmaması gerektiğini söylemişlerdir. **2.** İkāle, hem taraflar hem de üçüncü kişiler hakkında imkân ölçüsünde bir akiddir. Bu görüşü savunan İmam Mâlik ve Ebû Yûsuf'a göre, özünde karşılıklı edimler arasında bir değiş tokuş bulunan bir işlemin adı ne olursa olsun bir akid olduğu gerçeği göz ardı edilemez. Ancak ikāle, önceki akidden doğan karşılıklı edimler henüz ifa edilmeden yapılmışsa fesih özelliği taşır. **3.** İkāle taraflar hakkında fesih, üçüncü kişiler hakkında ise akiddir. Bu görüşü savunan Ebû Hanîfe'ye göre ikāle aslında fesih anlamı taşımaktadır. Fakat taraflar, üçüncü kişilerin bu işleme yönelik haklarını düşürme yetkisine sahip değildir. İkālenin üçüncü şahıslar hakkında akid sayılması, akdin taraflarının başvurabilecekleri hilelere karşı üçüncü şahısların müktesep haklarını koruma amacını taşımaktadır.

Hukukî varlık kazanmış bir akdi ortadan kaldıran iradî işlemin ikāle mi fesih mi olduğu hususunda en önemli ölçü, söz konusu akdin bağlayıcı (lâzım) olup olmaması ve fesih kabul edip etmemesidir. Bağlayıcı olduğu halde fesih kabul etmeyen nikâh ve hul' (muhâlea) gibi akidlerle talâk ve ıtk gibi hukukî işlemlerde ikāle geçerli değildir. İki tarafı bağlayan akidlerde akid ancak iki tarafın anlaşmasıyla bozulabilir. Akdin tek tarafı bağlayıcı olması halinde de akdin kendisini bağladığı taraf için aynı durum söz konusudur; diğer taraf ise istediği zaman tek başına akdi bozabilir. Karşılıklı rızânın şart olduğu ilk iki durumda akdin ortadan kaldırılması ikāle, son durumda fesihle ifade edilir (bk. **FESİH**). Buna göre fesih akdin tek taraflı olarak, ikāle ise iki tarafın muvafakatiyle bozulması demektir. Ayrıca fesih bağlayıcı olmayan akidlerde bu akidlerin yapısı gereği, bağlayıcı akidlerde de birtakım hukukî eksiklikler, bazı muhayyerlik ve mazeretler gereği işleme imkânı bulurken ikāle, sadece bağlayıcı olan ve kuruluş aşamasında herhangi bir eksiklik içermeyen akidlerde işleyebilir.

Fesihte olduğu gibi ikāle ile benzeri bazı işlemler arasında da farklar mevcuttur.